

Barnen som ingen ville ha

Eva F Dahlgren har rest tillbaka i tiden och mött barn som växte upp i samhällets vård under första halvan av 1900-talet. Hon konstaterar att det fanns likheter med hur barnavården fungerar idag.

En stor ljus matsal med vitt möblemang. Vid varje bord sitter sex barn prydligt uppradade. De har varsin plåttallrik men verkar inte ha fått någon mat ännu utan vänder sig mot fotografen. Bakom varje bord står en sköterska med vitt förkläde. Vid fönstren är det fullt av gröna växter.

Det är 1920-tal på Lilla Hemmet på Kungsholmen i Stockholm. Kerstin, Eddie och Rut är några av barnen som bor här. Barn som av olika skäl övergivits av sina föräldrar. Det som är speciellt med Lilla Hemmet är att det är världens första asyl för syfilissmittade barn. Det ska visa sig att sjukdomen går att bota. Men det kan ha ett högt pris.

I sin bok *Vad hände med barnen? Hur de minsta blev en handelsvara* har författaren Eva F Dahlgren undersökt hur det gick för barn som omhändertogs för samhällsvård i början av förra seklet. Här, liksom i sina tidigare böcker har hon brottats med frågan om vem som anses värdefull och vem som räknas som undermålig.

Hon har dykt djupt ner i arkiven, suttit många timmar på Stockholms stadsarkiv och läst i journaler och andra handlingar. Bland annat fann hon en kartong med brev – dessa barn var flitiga brevskrivare.

Hon valde ut en grupp barn som hon följt, Kerstin, Eddie och Rut är några av dem.

– Jag tycker att jag kommit dem nära även om det inte är mina släktingar. De har blivit så levande för mig, säger Eva F Dahlgren.

Kerstin kommer till Lilla Hemmet 1921 när hon är nio månader. Hon har innan dess vårdats för syfilis på St Görans sjukhus tillsammans med sin mamma Karin. Barn smittades ofta vid

födelsen av sina sjuka mödrar.

Mamma Karin, vars historia berättas i Eva F Dahlgrens förra bok *Fallna kvinnor*, har varit internerad på Statens tvångsarbetsanstalt i Landskrona för brott mot lösdriverilagen. Där har hon fått diagnoserna "imbecill, nymfoman och arbetsovillig luffare" och bedöms "passa bäst att vakta gäss". Hon sägs vara "den olämpligaste uppfostrarinna man kan tänka sig" och dottern Kerstin omhändertas för samhällsvård.

Rut har också vårdats för syfilis tillsammans med sin mamma Elin och kommer därefter till Lilla Hemmet. Pappan är inget att räkna med, mamman har gift sig med en annan och fått fler barn. Men Rut får ändå inte komma hem – fast mamma lovat. Orsaken är att mammans nye man vägrar – något som var ett vanligt scenario.

– Barnet blev ett tvistefrö mellan mamma och styvfar. Jag blev väldigt berörd av alla barn som flyttades för att deras nya pappor inte ville ha dem. Det gav barnet en känsla av att bli uppsagd från sin familj.

Eva F Dahlgren jämför det med vad som idag kallas "sammanbrott i vården", när ett familjehem inte anser att de klarar av ett barn och begär att barnet flyttas.

– De som bäst behöver stöd är de som behöver vara mest sociala. Det måste vara väldigt jobbigt att ständigt anpassa sig till nya familjer.

Eddies mamma, den ogifta tjänarinnan Anna vårdades också vid St Görans sjukhus och dog av kvicksilverförgiftning när Eddie var tre. Han bär ändå länge på hoppet att hon en dag ska komma och hälsa på.

De smittade, vuxna som barn, behandlades med bland annat kvicksilver och arsenik – detta var långt före penicillinets tid. De sjuka kunde få "påsbekämpning", gå omkring med en kvicksilverindränkt påse runt halsen och andas in ångorna. Somliga blev friska, andra dog och åter andra fick obotliga hjärnskador.

– Kvicksilver gick på hjärnan, ett barn beskrivs i sin journal som "nu frisk från syfilis med vilket hon var född men istället idiot".

De flesta barn på Lilla Hemmet betecknades som "oäkta", med okänd fader eller födda utom äktenskapet. Stämpeln uä eller oä följer dem i handlingarna genom hela livet och det dröjde ända till 1970 innan uä-barn fick arvsrätt efter sina fäder.

Eftersom många barn inte adopterades av sina fosterfamiljer fick de inte heller arvsrätt efter dem. För fosterfamiljen kunde det vara en fördel att inte adoptera eftersom fosterfamiljer fick ersättning.

– Den slanten betydde en del för många familjer.

Fram till 1918 kunde spädbarn lämnas in anonymt på Allmänna barnhuset i Stockholm. Även om mamman lämnade en lapp med sitt namn garanterades hon anonymitet. Tanken från myndigheterna var god – man ville få ner antalet barnamord.

Men det innebar också att många barn aldrig fick veta något om sitt ursprung. Eva F Dahlgren har hittat många brev i arkiven där barn skriver och ber om hjälp att få kontakt med sina föräldrar, men inte kan få det.

Även om livet var hårt för många övergivna barn var det inte bara mörker. Det fanns eldsjälur som gjorde skillnad och som betydde mycket. Föreståndarinnan "syster Gertrud" på Lilla Hemmet och "farbror Bergman" på Allmänna barnhuset blev något av ställföreträdande föräldrar. Båda brevväxlade med många barn långt efter att de skrivits ut.

– Det var inget 9–5 jobb precis. Det var många barn som kände att det fanns människor i deras närhet som ville dem väl. Syster Gertrud måste ha varit som en mamma i kubik.

Eddie skriver många brev till Gertrud genom livet, han gratulerar henne på födelsedagar och berättar om sitt liv. Om hur han arbetar i köket, bakar kakor och gör korv, om skidåkning och musikkvällar. Och han bönfäller henne om hjälp att hitta anhöriga.

Eva F Dahlgren har ofta svårt att få ihop beskrivningar av

barnen i handlingarna, med deras egna ord. Eddie till exempel beskrivs som "intellektuellt undermålig".

– Eddie skrev fantastiska brev. Det verkar som om man bestämt sig för att de är sinnesslöa. Mödrarnas syfilis ligger dem i fatet.

Hon har också slagits av att flickorna bedöms hårdare i handlingarna. Kerstin beskrivs som "något för intresserad av pojkar" i en anteckning. En annan flicka beskrivs ha "låg moral".

– Det här är en tid när religionen håller oss nere.

Nu har vi kommit fram till 1927. Lilla Hemmet är bara för småbarn och Eddie, Kerstin och Rut som fyllt sex måste flytta. De är friska och smittfria och har inga föräldrar som kan ta hand om dem. Eddie ska till Sättra barnkoloni på Adelsö, en inrättning för 120 barn där de bor i villor med föreståndare och personal.

Det är en kall januaridag när sexåringarna Kerstin och Rut skickas ensamma med ångaren Dalaröström till Gålö i Stockholms skärgård. Flickorna hade hoppats på att få komma hem till sina mödrar men så blir det inte. De ska bo i varsitt fosterhem på Gålö, åtta km ifrån varandra.

Verksamheten på Gålö drevs av *Stiftelsen Prins Carls Uppfostringsinrättning för fattiga och vanvårdade barn*, som startade i Stockholm på 1830-talet för att få bort barn från gatorna. 1860 köpte stiftelsen ett område på ön Gålö och ett av syftena vara att barnen inte skulle kunna rymma. De bodde i fosterfamiljer och gick i stiftelsens skola på dagarna.

Arrendatorerna på Gålö tvingades ta emot barn i sina hem, annars fick de inget fortsatt arrende. Närmare 1000 fosterbarn placerades här under de 80 år som inrättningen bedrev sin verksamhet. Många barn tyckte att livet var hårt på Gålö, de fick hjälpa till på gårdarna eller med att fiska före och efter skolan. Maten var ofta enahanda och otillräcklig och somliga fosterföräldrar var inte snälla.

Torpet Övre Bihagen dit Rut kommer beskrivs vid en inspektion

som fuktigt och kallt med golvdrag, och utan ordentlig brunn. Torpet Oxnö dit Kerstin kommer har något bättre standard.

Flickorna får vänja sig vid utedass och fotogenlampa, vid att bära in ved och vatten. Det är inte modernt och ombonat som på Lilla Hemmet. Men det finns både kor och hästar. Det tycker flickorna om, båda var mycket fästa vid djur.

Även om det var ett hårt liv fick barnen på Gålö en utbildning som förberedde dem för framtiden. Det fanns en högklassig slöjdskola och för pojkarna även musikskola. Barnen fick inte lämna Gålö förrän de var flygfärdiga, arrendatorerna var bundna av tioårskontrakt.

– Det som jag tycker var bra med Gålö var att ledningen var så stränga mot fosterföräldrarna, att dessa till och med förlorade arrendet om de höll fosterbarnen hemma från skolan för att arbeta.

Gunnar Strängs pappa Gustaf Emil är en av alla de barn som bott på Gålö. Han kom till ett av torpen som föräldralös nioåring 1878 och stannade sedan kvar som dräng under många år. Hans son Gunnar föddes 1901.

– Vilken revansch att sonen blev finansminister. Det har blivit så tydligt för mig att det inte är så länge sedan Sverige var ett så pass fattigt land. Det ger förtröstan om andra fattiga länder.

När barnen fyllt 16 ska de skrivas ut från Gålö. Men Kerstin och Rut anses inte mogna än utan får stanna kvar ett tag som anställda pigor. Kerstin får så småningom flytta hem till sin mamma och styvfar på Söder i Stockholm. Hon är duktig på att sy och får goda vitsord på sina arbetsplatser. Men hon föder också två utomäktenskapliga barn som placeras i fosterhem. I boken får man svar på frågan: ska hon steriliseras? Kerstin dör 1983, ett år före sin mamma Karin.

Rut blir hela 92 år. Efter att ha levt med sin alkoholiserade make i Sollentuna får hon tjugo lugnare år på slutet när han dött. Hennes mans brorsdotter beskriver henne som stillsam, rolig och skrattig. Hon var pedantisk och enormt intresserad

av kungahuset.

Eddie bedöms först inte klara ett eget liv utan bor på olika vård- och arbetshem, tills han så småningom får en egen lägenhet nära St Eriksplan i Stockholm. I hans hus säljs idag ettor för långt över 3 miljoner. Han dör 1979. Enligt bouppteckningen äger han då bland annat en biografprojektor, en filmprojektor och en trattgrammofon.

– Jag blev glad för det. Han hade ett liv.

Eva F Dahlgren ser två motsatta trender när gäller barns liv idag. Dels har vi en stark känsla för barns rättigheter. Men samtidigt har barn blivit handelsvaror, precis som vid barnauktionerna i början av förra seklet.

– En del familjehem gör ett fantastiskt arbete, medan andra är mest intresserade av hur mycket pengar de kan få. Det verkar lätt bli så när det finns skattepengar att hämta.

Men boken *Vad hände med barnen?* avslutar Eva F Dahlgren den trilogi som började med *Farfar var rasbiolog* som kom för femton år sedan. Där följer hon sin farfar i spåren, när det visat sig att han inte bara var botaniker som hon trott utan också arbetade på Rasbiologiska institutet tillsammans med Herman Lundborg.

Sedan kom boken *Fallna kvinnor* där hon berättar om livsödena för kvinnor som hon sett i ett fotoalbum i källaren till universitetsbiblioteket Carolina Rediviva i Uppsala under researchen. Nakna kvinnor fotograferade i helbild, profil, framifrån och bakifrån. Det visade sig vara kvinnor som tagits in på Landskrona tvångsarbetsanstalt, dit samhällets "bottensats" fördes. De som var hemlösa och drev omkring, låg allra längst ner på skalan av prostituerade. Bilderna togs när de klassificerades vid Rasbiologiska institutet.

– Ett liv känns så kort när jag läser i arkiven, man blir lite vemodig. Jag är glad att vi har öppna arkiv. Det är otroligt viktigt att vi kan följa dessa människor. Så mycket av vård och omsorg sköts av privata bolag idag. Hur mycket material sparar de? Det har en jättebetydelse för dem som hävdar att de

blivit vanvårdade, sådant går inte att bevisa annars.
Hon konstaterar att tjugo år av research för sina böcker har gjort henne allt mer medveten om att varje tid har sina blinda fläckar.

– Det gäller att ha en ödmjuk inställning inför vetenskapen. Det är farligt att vara kategorisk. Jag tänker ofta: vad ska våra barnbarn säga om oss?

Text: Helena Östlund

Arkivbilder: Stockholms stadsarkiv

LÄS MER:

Om författaren Eva F Dahlgren och hennes böcker [här](#).